

УДК 351.74;347.77

Ірина Сопілко,

кандидат юридичних наук,

доцент, директор Юридичного інституту Національного авіаційного університету

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

У роботі досліджуються особливості тлумачення окремих термінів інформаційного права.

Ключові слова: державна інформаційна політика, інформаційне поле, інформаційний простір, інформаційна сфера, правове регулювання інформаційної політики, інформація.

Актуальність порушеної теми обумовлена тим загальноновизнаним положенням філософії науки, що рефлексія самої науки стосовно власних пізнавальних проблем є одним із найважливіших критеріїв науковості останніх. Аксиологічне пізнання інформаційної політики дає уявлення про еволюцію інформаційно-правових феноменів і виступає важливою умовою розуміння їх сутності. Досягнення поставленої мети нашого дослідження обумовлює необхідність застосування положень теорії когнітивістики для з'ясування базових термінів.

Нині у інформаційно-правовій сфері відсутні уніфіковані глосарії з інформаційно-правової тематики, в яких були б представлені не суб'єктивні думки окремих дослідників, а простежувалася наступність наукових традицій правотворення в інформаційній сфері, результати копіткої діяльності представників різних наукових шкіл, спрямованої на формування як парадигми інформаційного права, так і єдиного розуміння відповідної термінології.

Інформаційна глобалізація виступає найбільш неоднозначним виявом сучасної дійсності. З одного боку, чимало дослідників описують позитивні моменти як формування інформаційного суспільства, дерегуляції інформаційних відносин і формування вільного інформаційного ринку [1—3]. Інша група дослідників зосереджує увагу у власних пошуках на формуванні виваженої державної інформаційної політики (ДІП), виробленні надійних механізмів інформаційної безпеки [4—14].

Здійснений нами герменевтичний та логіко-семантичний аналіз праць вищезазначених дослідників, а також доктринальних робіт Р. А. Калюжного М. Я. Швеця та В. С. Цимбалюка дозволяє говорити про те, що за сучасних умов постає нове завдання: формування на основі концептуально оновленої методології інформаційного права засад інформаційної аксіології. Постулати такого бачення стосовно засад інформаційної аксіології було викладено в нашій попередній статті [15].

У своїх дослідженнях ми чимало уваги звертали на необхідність формування чіткого категоріально-понятійного апарата теорії інформаційного права, зосереджуючи увагу на оптимізації процесів регулювання інформаційних правовідносин в Україні, яка є неможливою без уніфікації ключових юридичних термінів. До числа таких термінів можна віднести «інформаційний простір», «інформаційна сфера», «інформаційне поле» тощо.

Щодо першого з наведеного переліку слід зазначити, що вказане словосполучення набуває термінологічного характеру лише у поєднанні атрибутивного компонента («інформаційний») із ключовою лексемою («простір»).

За нашими спостереженнями, зазначене поняття знайшло розповсюдження не тільки у науковій сфері (здебільшого в галузі інформатики і журналістики), а й у правничій. Проведений статистичний аналіз бази даних, що містяться в рубриці «Законодавство» сайту Верховної Ради України, свідчить, що станом на

26.11.2013 р. словосполучення «інформаційний простір» вживається у тексті 113 нормативних актів. Проте у назвах законів, за винятком одного з проектів Закону України [16], цей термін не фігурує. Симптоматичним є й те, що, незважаючи на поступове розповсюдження (розглядуване поняття стає основою для створення похідних юридичних формул «єдиний інформаційний простір», «національний інформаційний простір», «світовий інформаційний простір», «захист прав дітей на безпечний інформаційний простір»), воно ще не увійшло до високочастотних за вживаністю понять. Навіть у такому концептуально важливому документі, як Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р, без нього обійшлися, тобто на поняттєвому рівні укладачі урядового документа не асоціюють інформаційне суспільство з системою координат в інформаційному просторі.

Зазначимо також, що у жодному із законодавчих актів, усупереч нормам юридичної техніки, не надається тлумачення, що ж таке інформаційний простір. Тож відбувається вживання законодавцем терміна апріорі зі сподіванням на його одноставне розуміння всіма носіями мови.

Заради справедливості необхідно зазначити, що у далекому 1999 р. була спроба дати нормативне визначення поняття «національний інформаційний простір» у проекті Закону України «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» [17], де пропонувалося під *національним інформаційним простором* розуміти «сферу (об'ємний простір), у якій здійснюються інформаційні процеси і на яку поширюється юрисдикція України». Для нас принципово важливим є те, що роз'яснення поняття «простір» у ініціатора законопроектів відбувається через синонімічний денотат «сфера» і його уточнення «об'ємний простір».

Звернення до Великого тлумачного словника сучасної української мови з метою визначення семантики ключового елементу дозволяє встановити, що «простір» насамперед розглядається як філо-

софська категорія і пояснюється як «одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю та обсягом» [18]. Оскільки ця лексема є полісемантичною, то далі в словнику фіксуються і такі її значення: «2. Необмежена протяжність (в усіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею. 3. Вільний великий обшир, просторінь. // Площа чого-небудь на земній поверхні; територія. 4. *перен.* Відсутність яких-небудь обмежень, перешкод у чомусь; воля.» [19].

За теорією семантичної валентності можна вважати, що атрибутивний компонент «інформаційний» вступає у поєднання зі словом «простір» у його третьому словниковому значенні. Разом із тим, жодний з дескрипторів не містить згадки на синонімію «простору» і «сфери».

Відповідно поняття «сфера» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови трактується як багатозначне, насамперед математичне, а потім вже загальнонародне: «1. Замкнута поверхня, всі точки якої рівновіддалені від центра. 2. Предмет, що має форму кулі; поверхня такого предмета. 3. Район дії, межа поширення чого-небудь. // Область фізичного або духовного життя, діяльності людини чи суспільства; галузь знання, виробництва, мистецтва. 4. Сукупність умов, середовище, в якому щонебудь відбувається» [20]. За аналогією з попереднім розглянутим терміном зазначимо, що у понятті «сфера» семантична валентність поєднання з означенням «інформаційна» є дещо ширшою, тому що охоплює третє і четверте значення.

Звернення до статистичних показників частотності вживання поняття у текстах нормативних актів за базою даних «Законодавство» сайту Верховної Ради України дозволяє встановити більшу кількість випадків вживання словосполучення «інформаційна сфера» (153 порівняно із 113 випадками словосполучення «інформаційний простір»). Хоча на теперішній час не зафіксовано жодного закону України, в назві якого містився б термін «інформаційна сфера».

Логічне співставлення семантики порівнюваних термінів дозволяє припустити, що поняття «простір» більше тяжіє до категорії територіальної розповсю-

дженості, у той час як поняття «сфера» є дещо обмеженим через певну метафоричність, з опорою на переносне означення галузей людської діяльності. Тож у ракурсі диференціації понять «інформаційний простір» та «інформаційна сфера» пропонується перше з них вживати у разі необхідності вказівки на межі розповсюдження юрисдикції або інтересів держави, а друге — на позначення діяльнісно-якісних показників суб'єктів інформаційного процесу в умовах глобалізації суспільства. Наприклад, якщо йдеться про засоби масової інформації і правове регулювання їхньої діяльності, то це можна віднести до інформаційної сфери, якщо ж перевести русло у розповсюдження інформації, генерованої ЗМІ, то треба говорити про інформаційний простір (як національний, так і світовий).

У цьому зв'язку доречно висловити згоду з тими вченими, які наполягають, що «сформувати юридично обґрунтоване поняття «інформаційний простір України» можна, враховуючи сукупність елементів інформаційного простору держави та функціональні напрями державної діяльності, що передбачено поняттям «національний інформаційний простір» і виходячи виключно із суверенного права України на самостійне й незалежне вирішення цього питання» [21]. Ці самі автори пропонують до елементів інформаційного простору відносити: національні інформаційні ресурси України, інформаційну інфраструктуру, у складі якої є такі елементи: організаційні структури, що забезпечують формування, функціонування й розвиток інформаційного простору, а також збирання, обробку, зберігання, поширення та ефективне використання інформаційних ресурсів; інформаційно-телекомунікаційні структури; інформаційні технології; систему засобів масової інформації [22].

Проте, виходячи з обраної нами концепції диференціації понять «інформаційний простір» та «інформаційна сфера», з наведеним переліком елементів інформаційного простору повною мірою погодитися ми не можемо, оскільки, на нашу думку, елементи інфраструктури входять до поняття сфери, а ось результати діяльності складових інфраструкту-

ри здобувають сенс лише тоді, коли можуть існувати й передаватися у часі і просторі, в тому числі інформаційному.

Аналіз наукових текстів, які відображають доктринальні підходи до тлумачення ключових термінологічних сполук інформаційного права, дав можливість виявити, що в окремих випадках в якості дублета (повного синоніма) до «інформаційного простору» вживається «інформаційне поле». При цьому одразу зазначимо, що йдеться саме про наукове дослідження, оскільки у правничій сфері ані в назві нормативно-правових актів, ані в їх текстах функціонування терміна «інформаційне поле» не зафіксовано, про що свідчить звернення до розділу «Законодавство» сайту Верховної Ради України.

Наприклад, у статті В. Карпенка читаємо: «...інформаційне поле» якраз і означає те **поле чи простір** (виділено нами. — Авт.), в якому існує, циркулює, обертається інформація. І це поняття не космічне (хоча повітряний і космічний простір можуть входити і входять до складу інформаційного поля), не географічне (хоча територія є його невід'ємною частиною), це поняття — *соціально-політичне* і вбирає в себе як територіальний, так і космічний фактори, а надто — *людський*, оскільки суспільна інформація призначається для людини, людина — її споживач, і без людини вона втрачає свій сенс» [23]. Отже, на нашу думку, певна непослідовність автора виявляється в тому, що він спочатку отожднює поняття «поле» і «простір», вживаючи сполучник «чи», а потім схиляється до логіки, що «поле» є семантично ширшим, аніж «простір», тому що охоплює територіальний, космічний і людський фактор. Подібна авторська інтерпретація потребує аргументованого підкріплення відомостями з авторитетного лексикографічного джерела.

Звернення до словникової статті ключової лексики «поле» дозволяє встановити, що поняття «простір» і «поле» виступають як семантичні синоніми, тобто слова, які відрізняються відтінками значень. За даними Великого тлумачного словника сучасної української мови слово «поле» може вживатися, коли треба передати такі дефініції: 1. Безліса рівни-

на, рівний великий простір. 2. Значна площа чи ділянка землі, відведена під що-небудь. 3. Простір, у межах якого відбувається якась дія або який знаходиться у межах якоїсь дії. 4. *перен.* Можливість, умова для чого-небудь // Грунт, основа якоїсь діяльності. 5. *перен.* Поприще, сфера діяльності [24].

Як видно з наведених визначень, семантика лексеми «поле» може перетинатися як із словом «простір» (значення 3), так і з лексичною одиницею «сфера» (значення 5).

Таким чином, аналіз ключових термінологічних сполучень, що віддзеркалюють поняття «інформаційний простір», «інформаційна сфера», «інформаційне поле» дозволив дійти таких висновків.

1. Незважаючи на важливість вказаних термінів, вони не стали частотними ані у назвах, ані у текстах норма-

тивно-правових актів. Вживання терміна «інформаційне поле» взагалі обмежене лише науковою сферою. Його функціонування у нормативно-правових актах України не зафіксовано.

2. У зв'язку з відсутністю нормативного тлумачення вказаних ключових термінів інформаційного права з урахуванням їх полісемії (багатозначності) виникають розбіжності в розумінні, застосуванні й використанні термінології, що значною мірою ускладнює процеси правового регулювання даної галузі права.

3. З урахуванням різноплановості у лінгвістичній, доктринальній і нормативно-правовій інтерпретації лексико-семантичних одиниць, що розглядаються, у подальшому знадобляться уніфікація і кодифікація ключових термінів інформаційного права.

ПРИМІТКИ

1. Беляков К. І. Інформаційне право: аналіз термінологічно-понятійного апарату / К. І. Беляков // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. — 2007. — Вип. 3. — С. 67—79.

2. Беляков К. І. «Інформаційна» аксіоматика у праві: проблеми формування / К. І. Беляков // Науковий вісник Юрид. академії МВС України. — 2004. — № 3. — С. 263—268.

3. Гурковський В. І. Державне управління розбудовою інформаційного суспільства в Україні (історія, теорія, практика) : монографія / В. І. Гурковський. — К. : Науковий світ ; МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, 2010. — 396 с.

4. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / І. В. Арістова ; за заг. ред. О. М. Бандурки. — Х. : Ун-т внутрішніх справ, 2000. — 368 с.

5. Баскаков В. Ю. Захист інформації з обмеженим доступом в умовах боротьби з організованою злочинністю / В. Ю. Баскаков // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2011. — № 24. — С. 263—269.

6. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навч. посіб. / В. А. Ліпкан, Ю. С. Максименко, В. М. Желіховський. — К. : КНТ, 2006. — 280 с.

7. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України. Глосарій / В. А. Ліпкан, О. В. Логінов, Л. С. Харченко. — К. : Текст, 2004. — 136 с.

8. Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України : монографія / В. А. Ліпкан, В. А. Залізник ; за заг. ред. В. А. Ліпкана. — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. — 304 с.

9. Марущак А. І. Правові основи захисту інформації з обмеженим доступом : курс лекцій / А. І. Марущак. — К. : КНТ, 2007. — 208 с.

10. Гевлич В. Державна політика України у сфері захисту персональних даних: міжнародно-правовий аспект / В. Гевлич, В. Селіванов // Право України. — 2006. — № 1. — С. 9—15.

11. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи : навч. посіб. / Б. А. Кормич. — К. : Кондор, 2004. — 384 с.

12. Ліпкан В. А. Адміністративно-правовий режим інформації з обмеженим доступом : монографія / В. А. Ліпкан, В. Ю. Баскаков / за заг. ред. В. А. Ліпкана. — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2013. — 344 с.

13. Тунік А. В. Захист інформації про особу (персональних даних) в окремих країнах ЄС / А. В. Тунік // Правова інформатика. — 2012. — № 1 (33). — С. 54—59.

14. Чуприна О. В. Право на інформацію: адміністративно-правовий аспект / О. В. Чуприна // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 1. — С. 127—130.

15. Сопілко І. М. Засади інформаційної аксіології в контексті формування державної інформаційної політики / І. М. Сопілко // Підприємництво, господарство і право. — 2013. — № 9. — С. 42—47.
16. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір : постановва Верховної Ради України від 02.10.2012 р. № 5300-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>.
17. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4890.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — С. 989.
19. Там само.
20. Там само. — С. 1220.
21. Олійник О. В. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави [Електронний ресурс] / О. В. Олійник, О. В. Соснін, Л. Є. Шиманський. — Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/book/Sosnin_2.htm.
22. Там само.
23. Карпенко Віталій. Антиукраїнські тенденції в Українській державі. Інформаційний простір [Електронний ресурс] / Віталій Карпенко. — Режим доступу : <http://www.ukrlife.org/main/karp/inform.html>.
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — С. 846.

Сопилко Ирина. Особенности толкования отдельных терминов информационного права.

В работе исследуются особенности толкования отдельных терминов информационного права.

Ключевые слова: государственная информационная политика, информационное поле, информационная сфера, информационное пространство, правовое регулирование информационной политики, информация.

Sopilko Irina. Features interpretations of some terms of information law.

In the article author searched a basis of interpretation some definitions of information law.

Key words: state information policy, information space, information sphere, information field, law regulation of information policy, information.